

esse, og af den nyeste tids historie er der især lagt vægt på den politiske, bl.a. samlet om selvstændighedsbevægelsen.

Det er imidlertid vigtigt at fastslå, at den islandske forfatter distancerer sig fra den ældre opfattelse af Danmark som koloniudbytter og dermed påstanden om dansk undertrykkelse som årsag til landets tidligere fattigdom og elendighed.

Bogen giver et lettilgængeligt indblik i landets historie, men samspillet mellem Danmark og Island over de mange år træder ikke særlig stærkt frem.

Erik Helmer Pedersen fortæller spændende og levende om de danske pionerer. Det er de klassiske beretninger om Mads Lange på Bali, ØK's grundlægger H. N. Andersen, telegrafkongen C. F. Tietgen og smørmatadoren H. P. Hjerl Hansen. Det er imidlertid også beretningen om Karen Blixen i Kenya og slægtningen, sporvejskongen Åge Westenholz i Siam ved siden af historien om den skuffede danske politiker D. G. Monrads pionerår i New Zealand, men heldigvis også de mindre bekendte beretninger om jernbaneingeniører i udenlandsk tjeneste, missionærer i Kina og ulandsfrivillige.

Det har været en svær opgave at disponere en sådan fremstilling. Derfor er det blevet en kombination af personalhistorie og firmahistorie, men alligevel er der blevet plads til de pittoreske historier om danske søfolk, der endte som stammehøvdinge. Det er en letlæst, men alligevel fængslende og givende fremstilling.

Det nyeste bind i serien hedder Norge i dansketiden, og fortæller om de 434 år, Norge blev styret fra København. Dette bind kan opfattes som et sammendrag af den nye store norske Norgeshistorie i 15 bind, hvortil dette binds forfatter er henholdsvis hovedredaktør og bidragsyder.

Hovedvægten i bogen ligger på Nor-

ges indre udvikling og på Norges plads i det store statssystem. Desværre er bogen bygget op, så den tilsvarende danske udvikling forventes bekendt af læseren, og det gør nok, at en række vurderinger og konklusioner kan være svære at fastholde. Bogen er ikke skrevet, så den søger at vise parallellforløb, eller det modsatte. Det er snarere blevet til en Norges historie, skrevet i Norge for Danmark.

Desværre slutter bogen som nævnt i 1814 med adskillelsen fra Danmark. Det ville unægtelig have været interessant at se, hvordan udviklingen, frigjort fra Danmark, tog sig ud, herunder også at følge, de danske embedsmænd og købmænd, der blev i Norge. – En sådan tilgangsvinkel ville for det første have gjort fremstillingen til en Norges historie for danskere og for det andet have gjort bogen og hele serien mere aktuell og ensartet. Islandsbindet slutter jo heller ikke i 1944.

Alle bind slutes iøvrigt af med fyldige litteraturlister og som sædvanlig er fremstillingen jo velillustreret. En enkelt »svipser«, skal der dog peges på. I Islandsbindet side 255 hævder teksten at læseren ser Bessastadir uden for Reykjavik. Det er nu ikke tilfældet, men derimod byens ældste stenbygning, det gamle fængsel, der nu rummer regeringskontorer.

Henrik Fode

Søren Eigaard, Harry Haue og Helge Larsen: *Aftenskolens historie i Danmark. Folkeoplysning i 200 år.* (udg. af Dansk Folkeoplysnings Samråd, 1987). 192 s., ill., 135,- kr.

I 1983 påtog Dansk Folkeoplysnings Samråd sig at få udarbejdet en fremstilling af aftenskolens historie. Resultatet foreligger nu i form af en læseværdig og alment tilgængelig fremstilling. De tre

forfattere har delt emnet kronologisk mellem sig, således at Helge Larsen skildrer aftenskolen frem til 1. Verdenskrig, Harry Haue behandler tidsrummet indtil 1945 og Søren Eigaard følger aftenskolens udvikling frem til midten af 1970'erne.

Bogen tager ikke uforståeligt sit udgangspunkt i folkeskolereformen 1814, hvor anordningerne om almueskolen på landet fastlagde retningslinier, som endnu følges: at deltagelse i aftenskolen skal være frivillig og gratis (med forbehold for, at der i dag i visse tilfælde kræves et mindre gebyr af deltagerne), at sognet skulle stille skolelokale til rådighed, og at aftenskolens emnekreds fastlagdes med stor fordomsfrihed. Det var fra starten et led i lærerens embedspligt at varetage denne undervisning. København fik sit eget aftenskolereglement, og der oprettedes den særlige »Københavnske aftenskole,« som bestod frem til 1857. Aften- og søndagskoler skød frem i byerne affødt af bestræbelserne på en forbedret håndværkeruddannelse. På landet havde brødrene Reventlow allerede været virksomme i flere år før 1814 og arbejdede for at forbedre undervisningen, blandt andet på deres egne godser. Pioneren inden for aftenskolen var dog læreren og politikeren Rasmus Sørensen (1799-1865).

I Enevældens sidste år voksede reformkravene. Lokale lærere virkede som igangsættere af aftenskoler, og i 1840'erne opstod tanken om højere bondeskoler eller bondehøjskoler, der underviste i samfunds- og landbrugsforhold. I 1838 havde Grundtvig fremsat sine tanker om »Skolen i Soer,« en folkelig højskole, som skulle fremme en forbindelse mellem regering og folk og mellem folk og videnskab. Christian VIII's død hindrede virkeliggørelsen af Sorø Akademi's Realhøjskole, men Grundtvigs tanker kom til at leve læn-

ge. Det blev imidlertid som bekendt i Sønderjylland, i Rødding, at den første danske folkelige, grundtvigske højskole blev oprettet i 1844. I stænderforsamlingerne blev bondehøjskolen eller den højere bondeskole endvidere udførligt drøftet i disse år. I henseende til aftenskolen pålagde Danske Kancelli i 1846 amtmænd og biskopper at opfordre sogneforstandere til at oprette aftenskoler. En opgørelse fra 1847 viser, at der i dette år var ca. 210 aftenskoler på landet samt aftenskole i to købstæder. Der var samtidig noteret 75 mislykkede forsøg på aftenskoleundervisning.

Loven af 1856 om borgerskoler og almueskoler i købstæder og på landet åbnede for forbedrede økonomiske støttemuligheder til aftenskoleundervisning. Endnu mangler der undersøgelser over antallet af samtlige aftenskoler i disse år, men det fremgår klart, at der var voksende interesse for bondehøjskoler og realundervisning gennem perioden 1860-1880. Initiativer til aftenskole kom fortsat som oftest fra lærerside, og mange steder udførte de undervisning uden løn. Skoleloven af 1856 gjaldt uændret til 1899 trods forsøg på ændringer fra lærerside, hvilket resulterede i Jakob Scavenius' såkaldte »mundkurvcirkulære« fra april 1885 om afskedigelse af politisk aktive lærere.

I fremstillingen skildres eksempelvis den Københavnske aftenskole, der med stor succes indledtes 1883 under navnet Studentersamfundets Arbejderundervisning. Omkring år 1900 begyndte en nedgang i denne virksomhed, som havde som baggrund, at arbejderne via egne organisationer kunne tage et oplysningsarbejde op. Hertil kom dannelsen af Folkeuniversitetsforeningen i 1898, og at Københavns kommune i vinteren 1897-98 indførte fortsættelsesundervisning.

Fra 1896 blev der givet statstilskud til aftenskoler, og dette skabte vækst i antallet og tillige en hastig stigning i bevilningerne affødt af samfundsudviklingen efter 1864. Aftenskolens betydning for landbefolkningens selvstændiggørelse er hyppigt blevet overset, men via undervisning i blandt andet retskrivning og regning gav aftenskolen en solid støtte til mange, der forlod almueskolen med utilstrækkelige færdigheder.

For aftenskolerne på landet blev der i 1922 blandt andet fastsat et statstilskud pr. time; til gengæld stillede det offentlige krav til undervisningen. Ungdomsskoleundervisning bredte sig på samme tid, og AOF blev dannet i 1924. Den store vækst og mange forskellige ordninger på aftenskoleområdet og de øvrige frivillige undervisningsforanstaltninger i form af ungdomsskoler, studiekredse og arbejdskoler førte til aftenskoleloven af 1930 med faste rammer for aften- og efterskolens vidtfor-grenede arbejde.

Bogen skildrer med lokale eksempler den store betydning, som blandt andet landbrugsfaglige aftenskoler har haft for mange unge, som af økonomiske grunde ingen mulighed havde for at komme på landbrugsskole. I 1930-loven var forskellen på ungdomsskole og aftenskole blevet ophævet, men loven af 1942 adskilte på ny de to skoleformer, nemlig i aftenskolen og i ungdomsskolen for den ufaglærte ungdom i byerne. Folkeoplysningen havde, som det vises, politisk opbakning, og var i dens forskellige former blevet en fast bestanddel af dansk skole- og kulturpolitik.

I 1940'erne og 1950'erne gik de politiske partier for alvor ind i oplysningsarbejdet. Antallet af elever var stigen-de år for år, og konkurrencen skærpedes mellem oplysningsforbundene og i øvrigt også mellem de private og kommunale aftenskoler. Fra 1944 til 1951

fik aftenskolerne en tilgang på mere end 100.000 elever. Det understreges i denne sammenhæng, at det ofte glemmes, at de mindre, lokale aftenskoler har haft stor betydning for oplysningsarbejdets popularitet.

Lovrevisionerne 1948-1954 og i 1960 skildres indgående tilligemed forarbejdet til den nye fritidslov af 1968, som ikke uden en vis ret er blevet benævnt »Verdens bedste fritidslov.« I 1971 indførte VKR-regeringen deltagerbetaling efter kraftig kritik af de voksende offentlige udgifter og gjorde hermed op med gratis-princippet. I løbet af 1970'erne fik folkeoplysningen en markant social rolle, og den stigende tilgang til fritidsundervisning kom først og fremmest de private oplysningsforbund til gode. Fagkredsen blev udvidet under den nye fritidslov og er i dag bredere og større end før.

Skildringen af de sidste 10-15 års aftenskolevirksomhed er desværre sporadisk og meget kortfattet, og de mange nye initiativer og begivenheder har forfatterne afstået fra at behandle. Udviklingen efter 1945 er mærkbart baseret på kommissionsarbejde og -betænkninger, hvilket er gået ud over en nøjere omtale af det almindelige og daglige skolemiljø. Bogen er velskrevet med flere gode illustrationer, men en større drøftelse og afklaring af begrebet aftenskole savnes, og vægten er i for betragtelig grad lagt på skildringen af de politiske oplysningsforbund. Folkeuniversitetet omtales eksempelvis kun få steder og kunne have fortjent en mere indgående behandling.

Værket, som forhåbentlig vil inspirere til nye og fortsatte undersøgelser over folkeoplysningens vidtspændende virksomhed, dokumenterer med flere eksempler aftenskolens betydning for den politiske historie og den nære sammenhæng med samfundsudviklingen i øvrigt.

Jens E. Olesen